

משה איש האלהים

מים ראשונים: איש האלהים הוא כינוי שכיח בתנ"ך ונזכר מספר רב של פעמים. לעתים ככינוי לנביא ידוע אך בלי להזכיר את שמו (שמואל, אליהו, אלישע) ולעתים ככינוי לאדם נסתר ששמו איננו ידוע, כגון בנבואה על ירבעם (מלכים א ג). לעיתים נדירות נזכר שם האיש יחד עם הכינוי איש האלהים, כגון שמעיה (מלכים א יב כב), אלישע (מלכים ב ה ח), דוד (דברי הימים ב יח ד). וראש לכולם משה איש האלהים בפרשתנו. פעם אחת נזכר גם איש אלהים ככינוי למלאך בפרשת מנוח ואשתו (שופטים פרק יג). נראה שבתנ"ך הכינוי איש אלהים הוא פשוט כינוי נרדף לנביא - איש שדבר אלהים בפיו, איש שהוא שלוח אלהים. ואנו נתמקד בנושא הספציפי של משה איש האלהים.

וזאת הברכה אשר ברח משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו: (דברים לג א).¹

אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים על אדונית: (יהושע יד ו).²

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה

... והרי דברים קל וחומר, ומה אחימעץ בן צדוק שלא דבר על בנו של מלך לא טובה ולא רעה זכה לכל הכבוד הזה, מי שהוא מלמד סניגוריא על בניו של הקב"ה על אחת כמה וכמה.³ תדע לך שהוא כן, שכל ימיו של משה לא נקרא איש האלהים עד שלמד משה סניגוריא, שנאמר: "וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים" (דברים לג א).⁴

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה

א"ר אבין: כל ימיו של משה היה מבקש לברך את ישראל ולא היה מניחו מלאך המות לברכו. מה עשה? נטלו וכפתו תחת רגליו וברכס לפניו, הדא הוא דכתיב: "וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו" (דברים לג א) - לפני מי? לפני זה שהיה מושלך תחת רגליו.⁵ ומה ברכה ברכס? "הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם" (תהלים כח: ט).⁶

¹ אף לא פעם אחת מכונה משה איש האלהים לפני פרשה זו בה הוא נפטר והדבר אומר דרשני. אמנם, משה עולה אל ההר ושוהה ארבעים יום וארבעים לילה ללא מאכל ומשתה, עור פניו קורן באופן פלאי והוא גם מכונה אלהים כבר בתחילת שליוויו בציווי: "הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד טז, "רב ושר", רש"י שם). אך כאשר הוא מתבושש לרדת מההר, בני ישראל אומרים: "כי זה משה האיש" וכאן לראשונה הוא מכונה איש האלהים, בפרשה בה משה מסתלק מהנהגה ומהעולם.

² דברי כלב בן יפונה ליהושע בן נון בבואו לבקש את העיר חברון לנחלה. אחרי מות משה הוא מכונה איש האלהים ואין בכך תימה. משה הפך לסמל ודמות מופת. אבל גם זאת, לא פעמים רבות. הפעם הזו ביהושע, פעם שניה, במחלקות הלוחים שהעמיד דוד (דברי הימים א כג יד), פעם שלישית, בפסח שני שעשה חזקיהו (דברי הימים ב ל טז), פעם נוספת בחידוש עבודת המזבח (עוד לפני השלמת הבית) בשיבת ציון (עזרא ג ב) ופעם נוספת (ואחרונה) במזמור "תפילה למשה איש האלהים" (תהלים פרק צ), שאנו אומרים בפסוקי זמרה בשבת ומועד. ובספרות ההלכה והשו"ת, ראשונים ואחרונים כמעט ולא מכונה משה בתואר זה, כי אם: משה רבנו ע"ה וכיובד. לעומת זאת, תלמידי הרמב"ם, למשל, לא הססו להשתמש בתואר זה ובקטע הפסוק: "משה איש האלהים" לרבם וגם גדולי תורה אחרים זכו לכינוי זה. האם נשחק הביטוי במרוצת השנים והפלגות התארים?

³ מדובר באחימעץ בן צדוק הכהן שרץ לבשר לדוד על הניצחון על מחנה אבשלום (שמואל ב פרק יח), אבל לא היה מוכן לבשר לדוד על מות אבשלום בנו שמרד בו. ולפי המדרש, כאשר דוד אומר לו: "סוב והתיצב כה", הוא מינה אותו לתפקיד מוכבד (אפרוכס) והכל בזכות בשורתו המאוזנת שלא היה בה דבר טוב או רע. ועדיין צריך עיון מה עניין אחימעץ לכאן.

⁴ בפסוקי המקרא, משה אכן לא נקרא איש האלהים עד כאן, כפי שכבר ציינו, אבל הסיבה שהמדרש נותן לכך שעד כאן לא לימד משה סניגוריה על ישראל, אינה מובנית. הרי משה מתפלל על עם ישראל ועומד בפרץ שוב ושוב: בחטא העגל, בחטא המרגלים וכו'. ושמה, תמיד היה בלבו על עם ישראל? התפלל, אבל גם כעס ונזף? ציוה ביוזמתו לאהרון להקטיר קטורת לכפר על העם, במחלוקת קרח למשל, אבל גם ציוה על האדמה לפתוח את פיה ולבלוע את דתן ואבירם ולמאתיים וחמישים האיש להסתכן במחנות. ורק כאן, סמוך למיתתו הוא מברך אותם ברכה שלימה וזוכה להיקרא איש האלהים? אולי ההשוואה עם אחימעץ שלכאורה נראית מופלגת, יכולה להאיר עיניים. עכ"פ, ברכה זו היא פיצוי על התוכחות הקשות של משה שמלוות את ספר דברים לכל אורכו. ראה ספרי דברים פיסקא שמב: "וזאת הברכה אשר ברח משה - לפי שאמר משה לישראל דברים קשים תחילה: מזי רעב ולחומי רשף, מחוץ תשכל חרב (דברים לב כד - כה), ובחורב הקצפתם את ה' ממרים הייתם (שם ט ז - ח), חזר ואמר להם דברי ניחומים: וזאת הברכה אשר ברח משה. וממנו למדו כל הנביאים שהיו אומרים לישראל דברים קשים תחילה וחוזרים ואומרים להם דברי ניחומים". וכבר הארכנו בנושא **וזאת הברכה** בדברינו בפרשה זו בפעם האחרת, והפעם נתמקד בנושא משה איש האלהים.

⁵ לפני מי שהמוות הוא ממלכתו (מלאכתו) ושלטונו.

⁶ נושא זה של מלאך המוות שכל השנים שמשה הנהיג את עם ישראל לא נתן לו לברך אותם, דורש גם הוא הסבר ולא ירדנו לסוף סוד העניין. אולי הוא רוצה לומר שדיו למשה שהצליח לכפר כנגד מלאך המוות (כמו בקטורת בתלונות העם אחרי מות קרח ועדתו, במדבר יז יב, ראה גמרא שבת פט ע"א שמלאך המוות הוא שמסר למשה את סוד הקטורת) - לכפר כן, לברך לא. עכ"פ, נראה שהתואר איש האלהים, הוא שנותן למשה את השלטון לרגע אחד על מלאך המוות ומאפשר לו לברך את עם ישראל בברכה של "עד העולם". בסוף ימיו ורגע לפני שהוא עצמו נמסר בידי מלאך המוות (אחרי שנלחם בו עד הרגע האחרון, ראה דברינו **מדרש פטירה**

מדרש תנאים לדברים פרק לג פסוק א⁷

"אשר ברך משה" - אילו אחרים בירכו את ישראל, ראויים היו לכך. על אחת כמה וכמה שבירכן משה. נמצינו למידין שראוי היה משה לברך את ישראל וראויים היו ישראל להתברך מפי משה.⁸

"איש האלהים" - מלמד שהיה מברך והקב"ה מקיים. וכן דוד אומר: "צדיק מושל יראת אלהים" (שמואל ב כג ג). מצינו שהצדיקים מושלים במעשיו שלהקב"ה, שהרי גזר גזירות בעולם ובאו צדיקים וביטלו: משה עשה את היום לילה,⁹ יהושע עשה את הלילה יום.¹⁰ שמואל עשה את הקיץ חורף,¹¹ אליהו עשה את החורף קיץ.¹² משה עשה את הים יבשה, אלישע עשה את הנחל גבים גבים.¹³ הקב"ה מחיה מתים ואליהו ואלישע החיו מתים ... לפיכך נקראו הנביאים, איש האלהים ומשה רבינו אב לנביאים.¹⁴ והוא אחד מעשרה שנקראו איש האלהים: משה נקרא איש האלהים "תפילה למשה איש האלהים" (תהילים צ א); אלקנה נקרא איש האלהים ... שמואל נקרא איש האלהים ... דוד נקרא איש האלהים ... שמעיה ... ויעדוא¹⁵ ... אליהו נקרא איש האלהים ...¹⁶ אלישע ... מיכה ... אמוץ.¹⁷

דברים רבה פרשה יא סימן ג

"וזאת הברכה" זהו שאמר הכתוב: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" (משלי לא כט).¹⁸ מהו "ואת עלית על כולנה"? מדבר במשה על שנתעלה יותר מן הכל. כיצד? **אדם הראשון אומר למשה**: אני גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקב"ה. מניין? שנאמר: "ויברא אלהים את האדם בצלמו" (בראשית א ז). א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך: אתה, כבוד שניתן לך, ניטל ממך, שנאמר: "ואדם ביקר בל יליו" (תהילים מט יג).¹⁹ אבל אני, זיו

משה (בפרשה זו), נעשה משה "איש האלהים", מתגבר לרגע על מלאך המוות ומקדיש רגע טמיר זה לברך את עם ישראל בברכה שלימה של "עד העולם" – עד מלכות דוד המשיחית שתהיה לעולם (ראה מדרש תהלים (בובר) מזמור כט).

⁷ מדרש זה יסודו במדרשים קדומים יותר, כגון ספרי דברים פסקא שמב בפרשתנו. אך העדפנו נוסח זה משום שהוא משלב מספר מקורות ל"מדרש עשיר".

⁸ ראה שוב מדרש ספרי הפותח את פרשתנו (שכבר הבאנו בהערה 4 לעיל): "... חזר (משה) ואמר להם דברי נחומים: וזאת הברכה אשר ברך משה. וממנו למדו כל הנביאים שהיו אומרים לישראל דברים קשים תחילה וחוזרים ואומרים להם דברי נחומים ... יכול משאומרים להם דברי נחומים חוזרים ואומרים להם דברי תוכחות? תלמוד לומר ... עד הנה דברי ירמיהו. הוי, משאומרים להם דברי נחומים אין אומרים להם דברי תוכחות". זה הרגע הראוי שאחריו שוב לא יאמר משה לבני ישראל תוכחות.

⁹ במכת חושך, אולי גם בקריעת ים סוף.

¹⁰ שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון, יהושע י יב.

¹¹ כשהוריד גשם בקציר, שמואל א יב יז.

¹² כשגזר על המטר, מלכים א תחילת פרק יח. ראה דברינו **אליהו בהר הכרמל**.

¹³ במלחמת אחאב ויהושפט עם מואב, מלכים ב ג טז.

¹⁴ כבר ראינו במקומות רבים את כוחם של הנביאים (ואח"כ של החכמים) לשנות את גזירותיו של הקב"ה (ולשנות גזרות נביאים וחכמים קודמים). ראה למשל המדרשים על הפסוק באיוב כב: "ותגזור אומר ויקום לך". ומשה בית אב לכולם. הוא משנה את גזירותיו ואפילו את הלכותיו של הקב"ה (והנביאים וחכמים שבאים אחריו, משנים את גזירותיו). ראה במדבר רבה יט ג בדברינו **וקראת לשלום** על הקריאה לשלום בשבעת העממים בניגוד למצוות מחייתם, דברינו **ויהי בנסוע הארון** בפרשת בהעלותך שמשה מסייע ומחנה את הקב"ה, דברינו **הפרת נדרים באגדה** בפרשת מטות שמשה מתיר את נדריו של הקב"ה ועוד. החידוש כאן הוא שהמקור לכל אלה הוא הפסוק שלנו: "משה איש האלהים". גם אם רק כאן, בפרשה האחרונה, זוכה משה לתואר (בזכות ישראל), בפועל, משה הוא "איש אלהים" שפועל בכוחו של אלהים, לאורך כל הדרך, לעתים כביכול אפילו כנגד שולחו.

¹⁵ עדו הנביא שלפי מסורת חז"ל הוא שניבא על ירבעם (מלכים א פרק יג). עדו היה גם מראשוני הדרשנים, ראה דברי הימים ב יג כב.

¹⁶ כל הנביאים האלה הנקראים איש האלהים, וכולם מכוחו של משה הם באים. אם איש האלהים לא המשיך בבניו של משה, הוא ממשיך בכל הנביאים שבאים מכוחו (רמב"ם מ"ג נ?). בולט מכולם הוא אליהו שמשווה בכל פרט מחייו למשה. ראה פסיקתא רבתי פיסקא ד: "את מוצא שמשה ואליהו שוין זה לזה בכל דבר, משה נביא אליהו נביא, משה נקרא איש האלהים (דברים ל"ג א) ואליהו נקרא איש האלהים (מלכים א' י"ז י"ח), משה עלה למעלה ואליהו עלה למעלה ... משה ויכסהו הענן ששת ימים (שמות כ"ד ט"ז) ואליהו עלה בסערה".

¹⁷ ויש גם תארים אחרים. ראה סדר עולם רבה פרק כ: "... תמצא בהם עשרה בהם איש האלהים ואילו הן: משה, אלקנה, שמואל, ודויד, שמעיה, עידו, אליה, אלישע, מיכה ואמוץ. ושמואל חנני ניקראו רואים. יחזקאל ודניאל נאמר בהן בן אדם". שמואל נקרא גם איש אלהים וגם רואה. יחזקאל ודניאל נקראים פשוט בן אדם. ולא נראה שנבואתם פחותה.

¹⁸ משה הוא דמות "אמצעית" המקרינה לשני עבריה. אם מקודם ראינו איך איש האלהים של משה משפיע על הנביאים ואנשי אלהים שבאים אחריו, כאן מתעמת משה איש האלהים עם דמויות מופת שקדמו לו: האבות, נח ואדם הראשון שלא זכו לתואר זה. בדומה למדרשים רבים, גם מדרש זה פותח בפסוק מהכתובים: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" מספר משלי. אבל הוא ממוקם בפרשת וזאת הברכה וברור שהפסוק היסודי אותו הוא דורש הוא הפסוק שלנו: "וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים" ופסוק זה הוא שורש כל ההשוואות עם דמויות המופת שקדמו למשה, כפי שנראה בהמשך המדרש. במה עלה משה על כולנה? בזה זכה להיקרא איש האלהים והם לא?

¹⁹ המעתיקים קצרו (או סמכו על כך שהקורא יודע את הפסוק וישלים מעצמו) ואנו נשלים את הפסוק: "אדם ביקר ולא יבין נמשל כפְּהֶמוֹת נְדָמוֹ". "החצי השני" חשוב מאד וחבל שהמעתיקים או המלבה"דים מקצרים. פסוק זה נדרש באריכות על אדם הראשון בבראשית רבה פרשה יב, אבות דרבי נתן נוסח א פרק א ועוד.

הפנים שנתן לי הקב"ה, עמי הוא. מנין? שנאמר: "וּמִנְשָׁה בֶן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהֵתָה עֵינֵי וְלֹא נָס לַחֹה" (דברים לד ז).²⁰

נח אמר למשה: אני גדול ממך, שניצלתי בדור המבול. א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך. אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך, אבל אני הצלתי את עצמי והצלתי את דורי כשנתחייבו כלייה בעגל. מנין? שנאמר: "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו" (שמות לב יד). למה הדבר דומה? לשתי ספינות שהיו בים והיו בתוכן שני קברניטיין. אחד הציל את עצמו ולא הציל את ספינתו ואחד הציל את עצמו ואת ספינתו. למי היו מקלסין? לא לאותו שהציל את עצמו ואת ספינתו? כך, נח לא הציל אלא את עצמו, אבל משה הציל את עצמו ואת דורו. הוי: "וזאת עלית על כולנה".²¹

אברהם אומר למשה: אני גדול ממך שהייתי זן לעוברים ולשבים. א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך. אתה היית זן בני אדם ערלים ואני הייתי זן בני אדם מהולים. ולא עוד אלא את היית זן בישוב ואני הייתי זן במדבר.²²

יצחק אמר למשה: אני גדול ממך שפשטתי צוארי על גבי המזבח וראיתי את פני השכינה. א"ל משה: אני נתעליתי יותר ממך, שאתה ראית פני השכינה וכחו עניך ... אבל אני הייתי מדבר עם השכינה פנים בפנים ולא כהו עיני.²³ **יעקב אמר למשה:** אני גדול ממך שנפגשתי עם המלאך ונצחתי אותו. אמר לו משה: אתה נפגשת עם המלאך בפְּרִיפְרִין²⁴ שלך ואני עולה אצלן בפְּרִיפְרִין שלהן והן מתייראין ממני ...²⁵

לפיכך אמר שלמה רבות בנות עשו חיל וגוי' אמר הקדוש ברוך הוא: הואיל ונתעלה מן הכל הוא יברך את ישראל וזאת הברכה.²⁶

דברים רבה פרשה יא סימן ד

דבר אחר: "וזאת הברכה" - אמר רבי שמואל בר נחמן: כיון שבא משה לברך את ישראל, באה התורה והקב"ה לברך את ישראל. "וזאת הברכה" - זו התורה, שנאמר בה: "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל"

²⁰ אדם הראשון נברא בצלם אלהים ואילו משה נקרא "איש האלהים". אדם הראשון זכה לתואר זה בראשיתו, אך בהמשך חטא ואיכזב. "נמשל כבהמות נדמו", "וניטל ממנו זיוו" (בראשית רבה יא). ואילו משה נתעלה והגיע עד האלהות ונטל משם את זיו הפנים. ומנין למשה הכח הזה? אולי משום שגם הוא, כמו כל אדם, נברא "בצלם אלהים". ואת זה קבל בתוקף היותו, כמו היות כולנו, מצאצאיו של אדם הראשון. על אדם הראשון נקנסה מיתה (קהלת רבה ג א) וכך על משה ושניהם בסופו של דבר בני תמותה. ועל הפסוק: "לא כהתה עינו ולא נס ליחור" שהוא משמונה הפסוקים החותמים את התורה, אומרת הגמרא במסכת בבא בתרא טו ע"א: "וימת שם המדרש שלנו ואינו הולך בדרכו של בראשית רבה ולא מבסס את ההשוואה בין נח למשה על ירידת נח מאיש צדיק לאיש לה ר' נחמיה. אמר לו ר' שמעון: אפשר ס"ת חסר אות אחת? ... אלא, עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמעי". האם מתקשר כאן בכיו של משה עם בכיו של אדם הראשון אשר "ישב ובכה כל הלילה וחוה כנגדו" (עבודה זרה ח ע"א)?

²¹ עוד בהשוואה עם נח ראה בראשית רבה לו ג: "אמר רבי ברכיה: חביב משה מנח. נח, משנקרא איש צדיק, נקרא איש אדמה. אבל משה, משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים". נח מתחיל כ"צדיק תמים" ומסיים ב"איש האדמה" ואילו משה מתחיל כ"איש מצרי" ומסיים כ"איש האלהים". ראה דברינו [נח איש האדמה](#) בפרשת נח וכן דברינו שם [נח ואברהם, נח ומשה](#) בהשוואה בין צדיקים אלה. אבל המדרש שלנו איננו הולך בדרכו של בראשית רבה ולא מבסס את ההשוואה בין נח למשה על ירידת נח מאיש צדיק לאיש אדמה מול עלייתו של משה מאיש מצרי לאיש האלהים, אלא מתמקד בנושא האחריות. המדרש מדגיש את אחריות משה לדורו מול נח. משה איש האלהים במובן של מנהיג ושופט. של מי שיושב מבוקר עד ערב לדון את העם ואפילו מוכן להתעמת עם אלהים למעו צאן מרעיתו. וכבר דנו בנושא זה מספר פעמים ורבו על כך המקורות. בהקשר שלנו, ראה ילקוט שמעוני תהילים רמז תתמא: "מהו איש האלהים? גברא דדינא, שנאמר ומשפטיו עם ישראל, שהיה אומר יקוב הדין את ההר. דבר אחר: איש האלהים, שהטיח כנגד מדת הדין אם בריאה יבא ה', אם בריאה מוטב ואם לאו יבא". הנה, ירדנו מאיש אלהים רוחני וקדוש לאיש אלהים מנהיג ושופט ארצי ביותר. כזה שגם מבין היטב את צרכי אנשי האדמה ובעיותיהם. האם קרבנו את איש האלהים אל איש האדמה?

²² אם אתם במקומו של אברהם, מה הייתם עונים למשה?
²³ ואם אתם במקומו של יצחק, מה הייתם אומרים למשה? ובין כל אלה: אדם הראשון, נח והאבות, מדוע חשוב למדרש לעמת את משה עם דמויות אלה? הרי הוא משה שבשעת צרה התפלל והזכיר של האבות? הוא משה שננוף בראש פרשת וארא בהשוואה עם האבות "שלא הרהרו אחר מדותי"? נשמח לשמוע לק טוב מפי שואבי המים.

²⁴ פריפריה, טריטוריה, בשטח שלך, המלאך ירד ארצה לפגוש את יעקב בעוד שמשה עלה למרום והתעמת עם המלאכים "במגרש" שלהם. ראה שבת פח ע"ב.

²⁵ ההשוואה עם יעקב מעניינת בפרט בהקשר של "וזאת הברכה", שהרי ברכתו של משה היא המשך לברכתו של יעקב ומכוחה הוא בא. במקום שפסק יעקב, משם ממשיך משה. ראה איך המשכיות זו גם קשורה במשה איש האלהים ומגיעה עד ספר תהלים. ראה שוב מדרש ספרי פיסקא שמב בפרשתנו: "וזאת הברכה, הרי זו מוסיף על ברכה ראשונה שברכם יעקב אביהם (בראשית מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. נמצינו למידים שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את ישראל משם התחיל משה לברכם, שנאמר: וזאת הברכה אשר ברך: וזאת הברכה - הרי זה מוסיף על ברכה ראשונה. ואיזו היא? (תהלים צ א) תפילה למשה איש האלהים. ועדין הדבר תלוי, אין אנו יודעים אם תפילה קודמת לברכה אם ברכה קודמת לתפילה? כשהוא אומר וזאת הברכה הוי תפילה קודמת לברכה, ואין ברכה קודמת לתפילה". ובזוהר (זוהר חדש כרך א (תורה) פרשת יתרו דף סז עמוד א) הוא משווה את איש האלהים של משה עם איש תם יושב אהלים של יעקב: "... דיעקב איקרי איש תם מהו איש תם רוא דא כמה דאתמר איש האלהים מאריה דביתא. משה אקרי איש האלהים יעקב אקרי איש תם וכלא רוא חדא".

²⁶ ראה בתי מדרשות חלק ב מדרש וזאת הברכה: "למה היה משה דומה באותה שעה? לפְּנֵי מלאכי השרת".

(דברים ד מד); "אשר ברך משה" - זה משה; "איש האלהים" - זה הקב"ה, שנאמר: "ה' איש מלחמה" (שמות טו ג). וכל כך למה? לקיים מה שנאמר: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד יב).²⁷
 דבר אחר: "וזאת הברכה" - א"ר תנחומא: אם "אלהים" למה "איש"? ואם "איש" למה "אלהים"? אלא בשעה שהיה הושלך ליאור של מצרים - "איש" ובשעה שהפכו לדם - "האלהים".²⁸ דבר אחר: בשעה שברח מלפני פרעה - "איש" ובשעה ששיקעו - "אלהים".²⁹ דבר אחר: בשעה שעלה לרקיע - "איש" ומהו איש? לפני המלאכים שכולך אש, ובשעה שירד מן הרקיע - "אלהים", מנין? שכתוב: "וייראו מגשת אליו" (שמות לד ל). דבר אחר: בשעה שעלה לרקיע - "אלהים": כשם שאין המלאכים אוכלין ושותין, אף הוא לא אוכל ולא שותה, מנין? שנאמר: "ויהי שם עם ה' ... לחם לא אכל ומים לא שתה" (שם כח).³⁰
 דבר אחר: מהו איש האלהים? א"ר אבין: מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה האלהים.³¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת חקת סימן כא

"משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (תהלים צט ו). ר' יודן בשם ר' יוסי ב"ר יהודה, ר' ברכיה בשם ר' יהושע בר קרחה: כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה, הדא הוא דכתיב: "משה ואהרן בכהניו". ור' ברכיה בשם ר' סימון מיייתי לה מהכא: "בְּנֵי עֶמְרָם אֶהְרֹן וּמִשֶׁה וַיַּבְדֵּל אֶהְרֹן לְהַקְדִּישׁוּ קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא וּבְנָיו עַד עוֹלָם לְהַקְטִיר לִפְנֵי ה' לְשִׁרְתוֹ וּלְבָרְךָ בְּשִׁמּוֹ עַד עוֹלָם: וּמִשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים בְּנָיו יִקְרְאוּ עַל שְׁכֶט הַלְוִי" (דברי הימים א כג יג יד) - משה נקרא איש אלהים, אבל בניו על שבט הלוי יקראו. אמר ר' אלעזר ב"ר יוסי: פשט הוא לן שבחלוק לבן שמש משה במדבר.³²

במדבר רבה יד ו

"וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' " (שמות ו ט) - למה צריך כאן לומר "אני ה' "? אלא כך אמר הקב"ה למשה: אע"פ שעשיתך אלוהו של פרעה, כמו שאתה אומר: "ראה נתתיך אלהים לפרעה", הזהר להיות אלוהותי עליך, שלא עשיתך אלוהו כי אם לפרעה לבדו. הוי: "אני פי מלך שמור" (קהלת ח ב) - ה"אני" שיאמר לך פי המלך, שתהא אימתו עליך, שמור, שלא תמרוד על צויו.³³

²⁷ אפשר להבין מדרש זה בשונה מהמדרשים הקודמים, שמשה לבד, גם עם התואר איש האלהים, אינו יכול לברך והוא זקוק לשני עוזרים: התורה והקב"ה שביחד ייצרו חוט משולש ואולי גם יזכירו לו ולדורות שמה עדיין איש. אבל במקבילה בתנחומא בפרשתנו, סימן ב, מסתיים המדרש שהבאנו במשפט הבא: "אמר רבי שמעון בן לקיש: אילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו; כדרך שאדם גוזר על אשתו ועושה, כך הקב"ה גזר על משה ועשה לו. מהו את בני ישראל? שזכותן של ישראל גרמה לו". אולי צריך להפוך את הנוסח שם: "ומשה גוזר והקב"ה עשה לו" ואולי לא. צ"ע.

²⁸ דוגמא זו וגם הצמודה לה להלן, באות להדגיש את שני פרקי חייו השונים של משה ואת המהפך הגדול שעבר מרגע שקיבל עליו את השליחות. תחילתו כאדם רגיל וסופו כאיש האלהים. כשהושם ביאור לא ניצל ע"י נס או דבר היוצא מגדר הטבע, אלא ע"י רחמיה של בת פרעה. ראה דברינו בתיה - בת פרעה.

²⁹ בשעה שהטביע את פרעה וחילו בים סוף, כך מפרש א. א. הלוי. אך אפשר שיש כאן 'שארית' של מדרש קדום על איזה ס שנעשה למשה כאשר פרעה ניסה ל'שקע' אותו (ראה המדרש על צווארו של משה שנעשה כברזל וחרב פרעה לא יכלה לו).

³⁰ ואם נראה לנו שזה חריף, לקרוא למשה "אלהים", ראה אוצר המדרשים (אייזנשטיין) כתפוח בעצי היער עמוד 263: "ומנין שעלה משה למרום? שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז) - ואין אלהים אלא משה, שנאמר: איש אלהים ותרגום דאלהים דיינא, ואין דין אלא משה, שנאמר: וישב משה לשפוט את העם (שמות י"ח)". ראה הערה 21 לעיל, לגבי נח. שוב עלינו עד שמי רום וירדנו לאלהים שהוא דין ושופט ארצי.

³¹ החלק התחתון של גוף האדם, משורשו (טבורו) ומטה, נחשב לחלק היותר ארצי ואילו חלקו העליון, בעיקר הלב והראש (וחמשת החושים) הוא החלק שנחשב בצלמו ובדמותו של אלהים. ראה שוב אדם הראשון לעיל. ואולי מכאן פירוש מעניין לחטא עץ הדעת, בפרט לאלה שמקשרים העניין עם יצר המין (ר"י אבן שועיב ואחרים) ואכמ"ל.

³² משה לא רק זכה להיקרא איש האלהים (אמנם בסוף ימיו), אלא זכה גם לכהונה גדולה במקביל לאהרון. מדרש זה עומד בניגוד למדרשים שאוסרים על משה להתקרב לכהונה (אל תקרב הלום, שמות רבה ב ו, ראה דברינו [אל תקרב הלום](#) בפרשת תצוה). משה גם נכנס אל קודש הקדשים לדבר עם השכינה בכל עת שרצה, בניגוד לאהרון שנכנס רק פעם אחת בשנה (פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י משנה א). אבל כל זה איננו עובר בירושה. בניו של משה חוזרים להיות משבט הלוי, מצאצאיו גם עובדים לעבודה זרה, ראה דברינו [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים, אך זה כבר עניין אחר. לענייננו, לפי מדרש זה, איש האלהים הוא דבר אישי ולא משפחתי או שבטי. אין הוא "נחלת אבות" ואינו עובר בירושה. הבנים - אם יהיו ראויים, יעמדו בזכות עצמם (קהלת רבה ב א, עדויות פרק ה משנה ז). ראה דברינו [מורשה קהילת יעקב](#) בפרשה זו.

³³ בתחילת שליחותו לפרעה נקרא משה "אלהים" בלי שום תוספת. אבל עם אזהרה ותזכורת מתמדת מיהו הוא "אלהי האלהים" ומי עומד מעליו (ראה ההשוואה עם פרעה ויוסף: "רק הכסא אגדל ממך", ובקהלת ה ז: "כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם"). בסוף דרכו, לאחר שעמד במבחן ולא שכח, זוכה משה להיקרא "איש האלהים" והכל לכבודו ובזכותו של ישראל (השורים עם אל שקבלו מיעקב אבינו והגלגל מסתובב). וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [ראה נתתיך אלהים לפרעה](#) בפרשת ווארא ובמים אחרונים שם הזכרנו את איש האלהים שמשה זוכה לו בסוף ימיו והנה זכינו להרחיב ולהשלים.

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה

איש האלהים - איש, בשעה שעלה למרום. אלהים, בשעה שירד למטה.³⁴

תרגום אונקלוס - איש האלהים = נביא

ודא ברכתא דברך משה נביא דיי ית בני ישראל קדם מותיה:³⁵

רמב"ן על הפסוק – סוד ידוע לכל משכיל

איש האלהים - להגיד כי ברכתו מקויימת, כי איש האלהים היה ותפילת ישראלים רצונו. והנה יקרא הכתוב למשה רבינו "איש האלהים" וכן שאר הנביאים ואליהו וזולתם, ולא יאמר הכתוב "איש ה'" אבל יאמר משה עבד ה' (להלן לד ה), והטעם ידוע לכל משכיל.³⁶

שבת שלום וחג שמח

שישו ושמחו בשמחת תורה

וזאת הברכה תלך ותימשך כל השנה

מחלקי המים

מים אחרונים: הזכרנו כבר בדרך אגב, בהערה 14 לעיל, את כינוי של משה "איש האלהים" כאשר הוא מתיר את נדרו של הקב"ה להשמיד את ישראל בעקבות חטא העגל. מן הראוי להביא מדרש זה ביתר פירוט: ראה שמות רבה מג ד: "ויחל משה - ... שהתיר נדרו של יוצרו. כיצד? אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפיס האלהים שימחול להם. אמר לו האלהים: משה, כבר נשבעתי: "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב יט), ודבר שבועה שיצא מפי איני מחזירו. אמר משה: ריבון העולם, ולא נתתי לי הפרה של נדרים ואמרת: "איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו" (במדבר ג ג) - הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו?! וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחילה. ואתה צויתני על הפרת נדרים דין הוא שאתיר את נדרך כאשר צויתני להתיר לאחרים. מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד כשואל נדרו. וכן הוא אומר: "ואשב בהר" (דברים ט) - ואפשר שהיה משה יושב והאלהים יתברך שמו עומד? אמר ר' דרוסאי: קתדרא עשה לו כקדטרא של איסכוליסטיקים הללו בשעה שהן נכנסין לפני השלטון והן נראין עומדין ואינן אלא יושבין. ואף כאן כך, ישיבה שהיא נראה עמידה הוי: "ואשב בהר" ... ומהו כן? א"ר הונא בר אחא: שישב להתיר נדרו של יוצרו. ומה אמר לו? דבר קשה אמר לפניו: תהית? בתמיה! אמר לו: תוהה אני על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי. אותה שעה אמר משה: מותר לך! מותר לך! אין כאן נדר ואין כאן שבועה! הוי: "ויחל משה" שהפר נדרו ליוצרו, כמה דאת אמרת "לא יחל דברו". א"ר שמעון בן לקיש: לפיכך נקרא שמו "איש האלהים", לומר שהתיר נדר לאלהים: "איש כי ידור נדר ... לא יחל דברו" וכאן: "ויחל משה".

³⁴ מדרש זה מקדים מאד את משה איש האלהים להר סיני. משה עולה למרום כבן אנוש, אבל חוזר למטה כ"אלהים". מה שיכול להסביר את הנתק בינו ובין העם. ראה תיאור ירדתו עם קרינת פניו והמסוה שניתן על פניו ובני ישראל שיראים לגשת אליו, בשמות סוף פרק לד בעת מתן לוחות שניים. אנחנו גם מתפתים לחבר דרשה זו עם דרשת ר' יוסי בגמרא סוכה דף ה עמוד א: "מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. - ולא ירדה שכינה למטה? והכתיב וירד ה' על הר סיני! - למעלה מעשרה טפחים ולא עלו משה ואליהו למרום? והכתיב ומשה עלה אל האלהים! - למטה מעשרה". החיבור בין השכינה לבני האדם נתון כחוט השערה בדיוק בגובה עשרה טפחים מעל הארץ (הגובה המינימלי של סוכה). לשם מגיע "איש" ומשם יורד "אלהים".

³⁵ איש האלהים עפ"י תרגום אונקלוס הוא נביא הנשלח ע"י האלהים. ראה פירוש רס"ג לפסוק שמפרש: "איש האלהים - שליח האלהים. ורב בחיי בן אשר מבחין בין פשט הפסוק ובין המדרש: "איש האלהים. על דרך הפשט: גדולת הנבואה באלהים, כי גם בתחלת נבואתו בסנה נגלה אליו האלהים. ועל דרך המדרש: (מדרש תהלים צ, ה) איש האלהים, גברא דיינא וכו'". ראה עוד פירוש ר' חיים פלטיאל שמחזיר אותנו להערה 1 בה פתחנו מדוע דווקא כאן, בסוף ימיו של משה: "לא תמצא איש האלהים בכל החומש רק כאן לומר שבשליחותו של מקום בירכם, ועוד סמוך למיתה נקרא קדוש משום דכתיב הן בקדושי לא יאמין".

³⁶ ואנחנו לא זכינו להבין את סודו של רמב"ן מדוע "איש אלהים" בשם אלוהות, ו"עבד ה'" בשם הווי"ה. מדוע מול מידת הדין והכוח - איש, ומול מידת הרחמים והחסד - עבד. אולי משום שמידת הדין היא "אלהים" סוף סוף ירדה לארץ וניתנה לבני אדם (בית הדין), איש הוא גם לשון כוח. אבל החסד והרחמים ניתנים מכוח הווי"ה ורק למי שהוא שפל רוח כעבד.